

ÖSSZEFOGLALÓ

Dolgozatom célkitűzéseiben, metodológiájában és várható eredményei tekintetében a fölöelt korpusz terjedelme miatt alkalmasint szerényen fogalmaz, hozadékai részlegeseek, és a kezdő fordító első lépéseit jelentik.

Elsőként a japán frazeológiai alapfogalmak körüljárására vállalkozik, mint amilyen a kanjókú (慣用句), a dzsukugo (熟語) és az idióma (イディオム). A dolgozat súlypontját a japán frazeológia fordíthatóságának analízise és az értelmi ekvivalencia primátusának hangsúlyozása képezi.

Vihar Judit Boccsan-fordítását (A Kölyök) a probléma szempontjából szoroson olvasva egy háromelemű rendszer föllállítására teszek kísérletet, melyben a következő egységek kapnak helyet:

1. Forrásnyelvi frazeológiai kifejezés célnyelvi frazeológiai kifejezéssel való megfeleltetése.
2. Forrásnyelvi frazeológiai kifejezés egyetlen szóval vagy szószervezettel való megfeleltetése.
3. Forrásnyelvi frazeológiai kifejezés körülírással való megfeleltetése.

Kulcsszavak: japán nyelv, frazeológia, fordítás.

ABSTRACT

Due to the limitations stemming partly from the size of the corpora used the aims of this paper, the methodology and the results cannot be exhaustive and the implications conclusive. However they are still the first steps of a budding translator.

First and foremost I want to examine the fundamental elements of Japanese phraseme, the kanyouku, the jukugo and the idiom. Analyzing the translatability of phrasemes will be in the focus of my paper along with emphasizing the importance of equivalence.

Using the translation of Botchan by Judit Vihar the following three rubrics make the basis of my study:

1. The translation of phraseme using a phraseme in the target language.
2. Using a single word or expression to translate a phraseme
3. Translating a phraseme by paraphrasing

Keywords: Japanese language, phraseme, translation

SAŽETAK

U ciljevima i metodologiji, očekivanim rezultatima, moj rad, proizlazi iz korpusa na kome sam vršila istraživanja, skromno označava prve korake početničkog prevođenja.

Prvenstveno opisujem osnovnu terminologiju japanske frazeologije, kao što su kanjoku, džukugo i idiome. Cilj mog rada je analiza mogućnosti prevođenja japanske frazeologije.

Analizu vršim na prevodu romana u Nacuma Sosekija Bočan, koji je prevela Judit Vihar.

Oglede vršim na osnovu tri strategije prevoda:

1. Frazeologija izvornog jezika, koji odgovara frazeologiji jezika na koji se prevodi

2. Frazeologija izvornog jezika, koji odgovara jednom izrazu

3. Frazeologija izvornog jezika, koji odgovara opisujućoj metodi

Ključne reči: japanski jezik, frazeologija, prevođenje

Samu Veronika

Pécsi Tudományegyetem, Nyelv-
 tudományi Doktori Iskola, I. éves
 hallgató
 Károli Gáspár Református Egyetem,
 Japanológia Tanszék, oktató
 Budapest
 veronikasam@gmail.com

A JAPÁN FRAZEOLÓGIKUSOK FORDÍTÁSÁNAK VIZSGÁLATA PÁRHUZAMOS SZÉPIRODALMI KORPUSZON

*Analyzing Japanese phraseme with the
 help of parallel literary corpus*

*Analiza prevodenja japanske frazeologije
 na paralelnom korpusu*

Bevezető

Dolgozatom célja az, hogy a japán kanjókuk és dzsukugok magyar nyelvre való fordíthatóságát vizsgálja. Választásom azért esett éppen erre a nyelvi csoportra, mivel jelentős és fontos helyet foglalnak el a nyelv közlési egységeinek rendszerében. Izgalmas kutatási területnek tartom két olyan nyelv frazeológiai kincseinek az összehasonlítását, illetve fordíthatóságát – ebben az esetben japánról magyarra –, amelyek között kulturális, mentalitásbeli és egyéb különbségek figyelhetők meg. Vizsgálódásaimat mindenképpen megbízható forrásanyagon szerettem volna megvalósítani, éppen ezért döntöttem az egyik legkiemelkedőbb japán-magyar fordító, Vihar Judit munkája mellett, aki a következőképpen nyilatkozik a fordítás folyamatáról: „...a fordítónak nemcsak értenie kell az általa lefordított művet, hanem éreznie is. Úgy kell fordítani, hogy közben azt érezzem, ott élek, járkálok a mű hősei között. Bele kell élni magam az ő világukba.” (Vihar 2009). Dolgozatomban munkái közül a modern japán irodalom egyik legjelentősebb regényírójának, Nacume Szószeki a Bocsan (A Kölyök) című fordítását vettem alapul. Tekintettel arra, hogy a mű igen gazdag frazeológiával büszkélkedik, én mindössze az első hat fejezetben megtalálható kanjókuk és dzsukugók fordítását kívánom elemezni.

A japán frazeológiai kifejezések

A japán frazeológián belül a következő fogalmakat különböztetjük meg: kanjókú (慣用句), dzsukugo (熟語) és idióma (イディオム).

Kanjókú (慣用句) a következőképpen definiálható:

- Két vagy több szóból álló szókapcsolatok. Az őket alkotó szavak olyan egységet alkotnak, amely egy sajátos jelentéssel rendelkezik. Pl. あごで使う - あご állat, állkapcsot jelent, 使う használ jelentéssel bír, és mint szókapcsolat egy új jelentést

hozna létre: erőszakoskodik; másik példa 道草を食う - 道草 - útmenti fű, 食う - eszik, és mint szókapcsolat: időpazarlás (Daijisen- CD-rom-os változat).

– Olyan szókapcsolatok, amelyek legalább két szó szintéziséből épülnek fel, és az alkotóelemekkel nem azonos, teljesen új, önálló jelentéssel rendelkeznek. A kanjókuk élénken tükrözik a Japán ország és japán nép kultúráját, gondolkodásvilágát, és szoros kapcsolatban állnak a japán mindennapi élettel. Ezenkívül némi humort és érzelmességet is sugallnak (Akiyama N., Akiyama C. 1996).

Dzsukugo (熟語)

– Két vagy több kínai karakterből álló japán kifejezés. Pl. 幸福 (szerencse), 美女 (bájós nő).

Két vagy több szóból álló összetétel, amely egy egységként funkcionál. Az ilyen összetételeket még fukugógoknak (複合語) vagy góseigoknak (合成語) is nevezik.

Ezek olyan kifejezések, amelyek sajátos jelentéssel rendelkeznek. Nevezhetjük még őket kanjókuknak vagy seikuknak. Pl. 気が抜ける - csüggedt, letört 油を売る - lopja a napot, lógatja a lábát (Daijisen-CD-rom-os változat).

Itt meg kell említenem a dzsukugok egy speciális fajtáját, a jodzsidszukugokat, azaz a négy kínai karakterből álló összetételtípust.

Az idióma (イディオム) szót külön nem kívánom értelmezni, mivel a legtöbb szótár azonosítja a fent említett két szó jelentésével.

A fentiek alapján látható, hogy a dzsukugo és kanjókú kifejezések jelentései között éles határ nem húzható. Sőt talán az is megállapítható, hogy a dzsukugo tágabb fogalom és a kanjókuk csupán a dzsukugok egy bizonyos fajtája. Dolgozatomban a dzsukugo fogalmát leszűkíteném a kanji összetételekből álló idiomatikus kifejezésekre.

A japán frazeológia fordítása

A nyelvi fordulatok (frazeologizmusok) bármely nyelvhez tartozzanak is, fordításuk nagy kihívást jelent a fordítók számára. Minden nyelv szívesen dicsekszik az ehhez a csoporthoz tartozó szavak fordíthatatlanságával, arra hivatkozva, hogy ezek olyan „nyelvi kincsek”, amelyek magukban hordoznak egy adott kultúrát, világszemléletet. A frazeológiai kifejezések morális és érzelmi töltetét egyszerűen nem lehetséges teljességben átadni a célnyelven. Ez vajon azt jelentené, hogy a kultúraspecifikus szavak, amelyek csoportjába sorolhatók a kanjókuk és dzsukugok, fordíthatatlanok?

A következőkben erre szeretnék választ kapni. Tudomásom szerint eddig még nem született japán-magyar viszonylatban ilyen jellegű kutatások, ezért ennek hiányában legfőképpen, – olyan munkákra fogok támaszkodni, amelyek más nyelvek pl. orosz-magyar, német-magyar nyelvek frazeologizmusait, illetve azok fordításait tanulmányozzák.

Kiindulópontként a következő megállapítást veszem: „a megfelelő nyelvi jelenségek összevetésének alapvető kritériuma az ekvivalencia: csak egymással megegyező elemek összehasonlításának van értelme” (Földes 1987: 27). Az ekvivalencia fogalmára a szakirodalomban számos meghatározás létezik. Például Catford formális megfelelés

és szöveg-ekvivalens között tesz különbséget. Formális megfelelés alatt olyan célnyelvi kategóriát ért, amely a lehető legpontosabban ugyanazt a helyet foglalja el a célnyelv rendszerében, mint az adott forrásnyelvi kategória a forrásnyelvben. A szövegekvalenciáról pedig azt állítja, hogy akkor áll fenn, ha a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegek vagy szövegrészek egy adott szituációban egymással kölcsönösen felcserélhetők. Nida egy más megközelítésből kutatja ezt a kérdéskört. Számára a formális ekvivalencia akkor figyelhető meg, ha a fordító a forrásnyelvi szöveg tartalma mellett formáját is visszaadja (grammatikai egységeket, szóhasználatot stb.). Emellett beszél dinamikus ekvivalenciáról, amelynek lényege, hogy a célnyelvi szöveg azonos hatást keltsen, és azonos reakciót váltson ki a befogadóból (Klaudy 1994). Említésre méltó a kommunikatív ekvivalencia is. Ezen belül található a referenciális, kontextuális és funkcionális ekvivalencia. Referenciális ekvivalenciáról akkor beszélhetünk, ha a célnyelvi szöveg a valóság ugyanazon tárgyát, eseményét, jelenségét mutatja be, mint a forrásnyelvi szöveg. A kontextuális lényege, hogy „a fordítás eredményeképp kapott célnyelvi szövegben ugyanúgy kapcsolódjanak egymáshoz a mondatok, mint a nem fordítás eredményeképp keletkezett hasonló műfajú célnyelvi szövegekben” (Klaudy 1994: 78). Tehát különböző ekvivalencia-felfogások léteznek, mindegyiknél más és más tényező adja meg az ekvivalencia feltételét. A szakirodalom ezeket a tényezőket invariánsoknak nevezi. A fentiek alapján láthatjuk, hogy az invariáns lehet az értelem, lehet tartalom, vagy éppen forma, jelentés. A frazeológia esetében vajon melyik invariáns adja meg az ekvivalenciát? Földes Csaba Hessky Reginára hivatkozva a szemantikai ekvivalenciát emeli ki a frazeológiai kifejezések esetében. Szerinte ez csak akkor áll fenn, ha az összehasonlítandó szókapcsolatoknak nem a szó szerinti jelentése azonos, hanem az úgynevezett idiomatikus (nem a szavak jelentéséből következtethető jelentés). Természetesen, ha emellett még a szó szerinti jelentésük is megegyezik, akkor egy „mélyebb” vagy „teljesebb” ekvivalenciáról beszélhetünk. *Boccsan* első hat fejezetében megtalálható japán és magyar frazeológiai kifejezések tanulmányozásának eredményeképpen a szemantikai ekvivalencia mellett értelmi ekvivalencia is megfigyelhető, de teljes ekvivalencia nem („...ha a tartalmas alkotórészek denotatív jelentése is megegyezik: ha egyforma kép szolgál a kifejezés alapjául, s ha a komponensek – mint önálló szavak is – egymás megfelelőinek tekinthetők.” (Földes 1987: 28)). Ez nyilván arra vezethető vissza, hogy a magyar és japán nyelv kulturális szempontból igen távol esik egymástól, nem úgy, mint például a magyar és a német nyelv.

Éppen ezért, mivel a két nyelv frazeológiai egységei között nem áll fenn teljes ekvivalencia, a fordító nem fordította, hanem megfeleltette őket. Ilyenkor a kétnyelvű szótárak útbaigazításait nem lehet végső igazságként kezelni, mivel ezeket általában csak általánosítva fordítják, s nem tüntetik fel a szituációkat, amelyekben használják, sem gyakoriságukat, sem stilisztikai értékeiket. Ezenkívül a szótárban szereplő magyarázatok nem tartalmazzák azokat a kulturális és érzelmi jegyeket, amelyek egy-egy mondat fordításakor nélkülözhetetlenek a célnyelvi olvasó szempontjából. Emiatt nem a szavak szintjén történik a célnyelvi átváltás, hanem szöveg szintjén (Szentváry-Lukács M.,

Albert S. 2006). A fordító a nyelv gazdag eszköztárából kiválaszt olyan megfeleléseket, amelyek méltók, megfelelőek arra, hogy a forrásnyelvi szöveg értelmét átadják a befogadók számára, így feladata az értelem újratelemzése a célnyelven. Ez a megállapítás megegyezik a Klaudy Kinga-féle meghatározással, amelyet a lexikai műveletek kapcsán fogalmaz meg, miszerint ezeknek a műveleteknek a lényege az értelem célnyelvi újratelemzése:

„...a lexikai átváltási műveleteknek éppen az a lényege, hogy a fordító, aki tudja, hogy a forrásnyelvi beszélők milyen szabályok alapján vonatkoztatják a forrásnyelvi jelet a valóságra, olyan célnyelvi megfelelőt keres, melyet az általa ismert célnyelvi szabályok alapján a célnyelvi beszélők remélhetőleg ugyanarra a valóságszeletre fognak vonatkoztatni. Lehet, hogy a megtalált célnyelvi megfelelő tárgyak vagy jelenségek szűkebb körére fog vonatkozni, mint a forrásnyelvi szó, de ha abban a közlési szituációban csak így lehet megteremteni az egyenértékűséget, akkor a fordítónak jelentésszűkítéshez, ellenkező esetben jelentésbővítéshez kell folyamodnia” (Klaudy 1994: 105-106).

A továbbiakban ezen műveletek alapján szándékozom vizsgálni a japán kanjókuk fordítását, amelyek ismertetésére a későbbiekben részletesebben kitérek. Ez alól kivételt fognak képezni azok a kanjókuk, amelyeket a fordító a magyar nyelvben megtalálható állandósult szókapcsolatokkal tolmácsolt, és azok is, amelyeknél a fordítási módszer a körülírás volt.

A kanjókuk fordításának vizsgálata

Mindenekelőtt meg kell említenem, hogy a magyar és japán nyelv tekintetében nem születtek olyan elemzések, amelyek a két nyelv frazeológiájának összehasonlításával foglalkoznak. Éppen ezen okok miatt megpróbálkoztam én egy rendszert felállítani, ebben segítségül vettem Földes Csaba felosztását, amelyet a magyar-német-orosz beszédfordulatok fordítása kapcsán állapított meg (Földes 1987).

3 csoportot különböztetnék meg, az alapján, hogy a japán frazeológiai kifejezéseket milyen módszerekkel feleltették meg a magyar nyelvben:

1. Forrásnyelvi frazeológiai kifejezés célnyelvi frazeológiai kifejezéssel való megfeleltetése
2. Forrásnyelvi frazeológiai kifejezés egyetlen szóval vagy szó szerkezettel való megfeleltetése
3. Forrásnyelvi frazeológiai kifejezés körülírással való megfeleltetése

Forrásnyelvi frazeológiai kifejezés célnyelvi frazeológiai kifejezéssel való megfeleltetése

Ennél a csoportnál a fordító fordítási módszerének lényege abban rejlik, hogy a japán kifejezések helyettesítésére megkereste azokat a magyar állandósult kifejezéseket, amelyeket a célnyelvi beszélők hasonló helyzetben használnának. A magyar frazeologizmusok szinte a legtöbb példa esetében teljesen más elemekből épülnek föl, de mégis ugyanazt a hatást érik el a célnyelven, mint a japán frazeologizmusok a forrásnyelven.

Az ekvivalencia valamennyi aspektusát figyelembe véve az ehhez a csoporthoz tartozó példamondatokat a következő alcsoportokra osztottam fel:

Bizonyos alkotóelemek megegyeznek

1a) 法律の書生なんてものは弱い癖に、やに口が達者なもので、愚（ぐ）な事を長たらしく述べ立てるから、寝る時にどンドン音がするのはおれの尻がわるいのじゃない。(Nacume, 33)

1b) Ezek a joghallgatók amúgy nehezen bírják a gyűrődést, viszont rendszeren **tudják tépni a szájukat**, s mivel ezt a csekélységet is olyan hosszán ecsetelte, kénytelen voltam megmondani a magamét: Azzal, hogy lefekvéskor eldobom magam, egyáltalán nem teszek kárt a fenekemben. (Vihar, 55)

Ennél a példánál a mindkét nyelvben szereplő alkotóelem: száj

口が達者- beszédes, nagy beszédképességű

Tudják tépni a szájukat – badarságokat fecseg, eredmény nélkül, fölöslegesen, hiába beszél

Stilisztikailag különböznek

A „Magyar szólástár” (Bárdos V. szerk. 2003) a magyar szókapcsolatok stílárús minősítését is feltünteti a magyar nyelv tudatos és igényes használatára törekvő olvasók számára. Ezt alapul véve az alábbiakban egybevettem azokat a példamondatokat, amelyek stilisztikai színezetben különböznek.

2a) 猫の額ほどな町内の癖に、中学校のありかも知らぬ奴があるものか。(Nacume, 15)

2b) Még azt se tudja ezen a **hangyányi helyen**, hogy van-e középiskola?! (Vihar, 24)

A japán 猫の額ほどな (nagyon kicsi hely) köznyelvi stílusértékű, míg a magyar **hangyányi helyen** (kicsi vagy kevés hely) bizalmas, fesztelen, közvetlen beszédben használatos.

Jelentéstöbblet

Jelentéstöbblet akkor fordul elő, ha az egyik frazeológiai kifejezés két vagy több jelentéssel is rendelkezik. Az itt egybevetendő mondatoknál a japán frazeológia az, amelynek több jelentése van. Kihangsúlyoznám, hogy a japán és a magyar szókapcsolat között jelentésbeli megegyezés nincs. A fordító itt az ekvivalencia létrehozásához nem a szótár által megadott megfelelőiből indult ki, hanem keresett egy olyan magyar ekvivalenst, amely a szövegben fennálló szituációt hűen visszaadja.

3a) なまじい保護を受ければこそ、こんな兄に頭を下げなければならない。(Nacume, 11)

3b) Csupán valami csekélyke alamizsnát lőkne oda nekem: az ilyen testvér miatt **csak leszegett fejvel járhat az ember**. (Vihar, 17)

頭を下げなければならない szókapcsolat a következő jelentéseket hordozza magán:

- a) tiszteletét adja, csodálatát fejezi ki
- b) lehajtja a fejét

leszegett fejjel járhat az ember – szégyenkezik

Ugyanaz a kép szolgált a kifejezés alapjául

4a) それでも妙な顔をしているから「何を見やげに買って来てやろう、何が欲しい」と聞いてみたら「越後の笹飴が食べたい」と云った。(Nacume, 14)

4b) De még erre is olyan **különös arcot vágott**.

- Majd hozok valami ajándékot. Mit szeretnél? – kérdeztem tőle.
- Ecsigói szójacukrot –válaszolta. (Vihar, 22)

顔をしている - arckifejezést ölt

arcot vágott – egymás után többféle (fintorgó) arckifejezést ölt rosszkedvének vagy nemtetszésének kifejezésére

Mindkét szókapcsolat a szereplő nem tetszését fejezi ki, ami leolvasható az arcáról, és ez adja meg az azonos képet.

Teljesen eltérő kép szolgál a kifejezés alapjául

5a) 39. 焼餅の黒焦のようなもので誰も賞め手はない。(Nacume, 28)

5b) **Ez az utolsó csepp a pohárban!** (Vihar, 47)

Nem egy mondatnál a fordítás szinte lehetetlennek tűnik, mert az állandósult kifejezések túl szorosan kötődnek az adott nyelv kultúrájához. A fent látható mondatok közül talán az utolsó az, amellyel különösen nehéz „elbánni”. A benne szereplő japán frazeológia: 焼餅の黒焦. A 焼餅 egy tipikus japán édesség, amely a magyar kultúrában nem ismeretes. Tehát ebben a példában egy kultúraspecifikus szót tartalmazó kultúraspecifikus kifejezést kell a fordítónak lefordítania, mindezt úgy, hogy elérje azt a célnyelvi hatást, amely megvan a forrásnyelvben. Éppen ezért az ilyen nehéz átváltások egyben tükrözik a fordító egyéni stílusát, személyiségét, sőt gondolkodásvilágát is. Vihar Judit maga is így vélekedik erről: „Minden műfordítás megalkuvással jár, az eredeti mű és a műfordítás soha nem lehet egyenértékű..., a két nyelv mögött meghúzódó kultúrkör és civilizáció közötti különbségekről sem szabad megfeledkezni” (Vihar 2009).

A fent kialakított csoportok között nem húzható éles határvonal, mivel egyes példamondatokat több csoportban is föltüntethettem volna. Pl. 口が達者 - **tépike a szájukat** szókapcsolatok között stilisztikai különbség van, mivel a magyar megfelelőt a szlengben használják, így a „stilisztikailag különböznek” nevű csoportban is szerepelhetnek.

Forrásnyelvi frazeológiai kifejezés egyetlen szóval vagy szó szerkezettel való megfeleltetése

Az itt feltüntetett példamondatok célnyelvi átváltásait, ahogy azt már említettem,

a lexikai átváltási műveletek (az értelem célnyelvben történő újrateremtése (Klaudy 1994)) csoportja alapján vizsgálom. De még mielőtt ezt megtenném, néhány szót szólnék általánosságban az átváltási műveletekről (mik azok, és hogyan csoportosítják őket).

Átváltási műveleteknek nevezhetjük azokat a bonyolult műveletsorokat, amelyeket a fordítók végeznek el a forrásnyelv tolmácsolása során. Vannak kutatók, akik szerint a fordítás folyamatában a fordítók elvonatkoztatják a forrásnyelvi és célnyelvi jeleket, és a jelentésre, értelemre koncentrálnak dekódolják az adott idegen nyelvű szöveget. Klaudy megállapítása szerint viszont az elvonatkoztatás nem mindig történik meg teljesen, és a dekódolás mellett úgynevezett „transzkódolást”, azaz átváltási műveleteket is végeznek a fordítók (Klaudy 1994). Ezek a műveletek lehetnek kötelezőek és fakultatívak, valamint automatikusak és nem automatikusak. Más szóval *az átváltási műveletek esetében vannak nyelvi rendszerek által meghatározott kötelező és ezért automatikus átváltások, amelyekre azért van szükség, hogy helyes célnyelvi mondatot kapjunk, és vannak fakultatívak, amelyeket különböző szövegszintű és pragmatikai megfontolásokból végeznek el a rutinos fordítók* (Klaudy 2007a: 171). Felosztásuk: jelentések szűkítése (differenciálás és konkretizálás), jelentések bővítése (generalizálás), jelentések összevonása, jelentések felbontása, jelentések kihagyása és betoldása, jelentések áthelyezése, jelentések felcserélése, antonim fordítás, teljes átalakítás és kompenzálás.

A felsorolt lexikai átváltási műveletek közül Boccsan első hat fejezetében található frazeológiai kifejezések egyetlen szóval vagy szószerkezettel való megfeleltetése során a következőket alkalmazta a fordító: a) jelentések szűkítése b) jelentések összevonása c) teljes átalakítás e) jelentések kihagyása.

Jelentések szűkítése

„A forrásnyelvi jelentés szűkítése úgy zajlik, hogy először megkülönböztetjük a szó különböző jelentéseit (differenciálás), majd kiválasztunk egyet közülük (konkretizálás)” (Klaudy 1994:106-107). A példák alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a kanjókuk fordításánál akkor kerül sor erre a lexikai átváltásra, ha a forrásnyelvi szövegben megjelenő szó általános jelentése nem adja vissza hűen a szituációt, nem éri el azt a hatást, amit a forrásnyelvi szöveg megkíván tőle. Ez látható a következő példánál is:

1a) 静かにしろ、夜なかだぞ、とこっちも負けんくらいな声を出して、廊下を向うへ駆けだした。(Nacume, 38)

1b) – Csönd legyen! Sötét éjszaka van! – **üvöltöttem el magam**, hogy túlkiabáljam a rettenetes ricsajt, miközben a folyosó vége felé futottam. (Vihar, 63)

A声を出して kifejezés jelentése: megszólal, kifejez, artikulál. Ha a fordító meghagyta volna a szótári jelentést, akkor a célnyelvi szöveg nem tükrözte volna, milyen idegállapotban van a regény főhőse az adott szituációban. Ezért szükség volt konkretizálni a „megszólalás”-t.

Josio Hirako szerint a fordítás művelete két lépésből áll, az első lépés a megértés, a második pedig a forrásnyelvi jelentés visszaadása célnyelvi ekvivalenciával (Josio 1999). Talán éppen a Josio által emlegetett első lépés az, ami a fordítót a konkretizálásra készítette. Hiszen a fordító megértés útján mélyebben átlátja a forrásnyelvi mondat mondanivalóját, és ez miatt a japán frazeológiai kifejezés magyar ekvivalenseként nem a szótári megfelelőjét tartja, hanem annak konkretizálásával megalkotott szót vagy szó szerkezetet.

Jelentések összevonása

A vizsgált korpuszban a fordítások legnagyobb számban ezt a lexikai műveletet részesítik előnyben. Ennél a műveletnél az történik, hogy két vagy több forrásnyelvi szó jelentését a célnyelvben egyetlen szóval helyettesítik. Valójában a többi lexikai művelethez sorolt egyes példamondatokat ugyanúgy itt is feltüntethettem volna, hiszen szép számban akadtak olyanok, amelyeknél a több szóból álló kanjókukat csak egyetlen szó helyettesíti. De mivel esetünkben a jelentés összevonásának műveletén kívül más lexikai művelet is megállapítható, nem az esetükben, nem ide soroltam őket.

Az alábbi példában a magyar megfelelés a kanjókú szótári jelentésével azonos. Ezért külön nem kívánom magyarázni.

1a) 学校へは行って、嘘を吐いて、胡魔化して、陰でこせこせ生意気な悪い
たずらをして、そうして大きな面で卒業すれば教育を受けたもんだと癩違いを
していやがる。(Nacume, 36)

1b) Csak azzal foglalkoznak, hogy titokban csálnak és **hazudnak** mások háta mögött, kicsinyes csínytevésekkel töltik az idejüket, végül nagy nehezen befejezik az iskolát, és ettől kezdve teli pófával azt harsogják, hogy jó nevelést kaptak. (Vihar, 60)

Jelentések kihagyása

A szakirodalom a jelentések kihagyása alatt azt a műveletet érti, amikor a fordító a célnyelvi olvasók háttérismeretének hiánya miatt kihagy bizonyos elemeket a forrásnyelvből, például helyneveket, megszólításokat stb. (Klaudy 1994). Én viszont a jelen esetben a jelentések kihagyását nem ilyen értelemben használom, mivel az alábbi mondatnál nem arról van szó, hogy a fordító a kanjókú fordítását azért hagyta volna ki a magyar nyelvből, mert azt a magyar olvasók nem értenék. Itt olyan esetről van szó, amikor a kanjókú semmilyen többletinformációval nem szolgál, és felesleges külön feltüntetni a célnyelvi mondatban.

1a) 一杯飲むと胃に答えるような気がする。(Nacume, 26)

1b) Ha egy csészével iszom belőle, rögtön megfájdul tőle a hasam. (Vihar, 42)

気がする jelentése: érez, elgondol. Ha a fordító nem hagyta volna ki, következőképpen hangzana a mondat: Ha egy csészével iszom belőle, **úgy érzem**, rögtön megfájdul tőle a hasam.

Teljes átalakítás

Ennél a műveletnél a forrásnyelvi jelentést teljesen átalakítva adják vissza a célnyelvi szövegben. A célnyelvi jelentés csak „látszólag semmiféle értelmi, logikai kapcsolatban nincs az eredetivel” (Klaudy 1994: 141). A jelentések kihagyásához hasonlóan általában ezt a lexikai átváltást is azért alkalmazzák, mert a fordító figyelembe veszi a célnyelvi olvasók háttérismeretét. Az alábbi példában viszont nem erről van szó. Észrevételeim szerint a fordító a két szöveg közötti ekvivalenciára törekedett, és csak olyan módon tudta visszaadni hitelesen a forrásnyelvi situációt, ha a frazeológiai kifejezésen teljes átalakítást visz végbe. Hiszen „a fordító nem nyelvet, hanem szöveget fordít, és nem szavakat kódol át szolgálai módon egyik szövegből a másikba, hanem fogalmakhoz és képekhez keres lexikalizálódott célnyelvi ekvivalenseket” (Szentváry-Lukács M., Albert S. 2006: 56).

1a) 野だは何のためかバツと云う言葉だけことさら力を入れて、明瞭におれの耳にはいるようにして、そのあとをわざとぼかしてしまった。(Nacume, 47)

1b) A Bohóc valami miatt csak ezt az egy szót hangsúlyozta, mint aki azt akarja, hogy **megértsem**, mert utána szándékosan halkabban beszélt. (Vihar, 77)

耳にはいるようにして jelentése: értesül, hall.

Forrásnyelvi frazeológiai kifejezés körülírással való megfeleltetése

Ebbe a csoportba azok a frazeologizmusok tartoznak, amelyeket a fordító szótári jelentésük körülírásával (magyarázatával) fordított. Ilyenkor a forrásnyelvi kifejezést több célnyelvi szó segítségével adja vissza.

1a) 腹が立てば喧嘩の一つぐらいいは誰でもするだろうと思ってたが、この様子じゃめったに口も聞けない、散歩も出来ない。(Nacume, 18)

1b) Mindegyik káromkodik, ha dühös, itt meg **egy szót sem lehet szólni**, még csak szórakozni sem mehet el az ember. (Vihar, 29)

A fenti példánál a 口も聞けない – nem lehet megszólalni, nem nyithatja ki a száját kifejezés szerepel. Ennek fordítása két funkciót tölt be:

a) egyrészt megadja magának a kifejezés jelentésének magyarázatát: **egy szót sem lehet szólni**;

b) másrészt tisztán leírja a helyzetet, amelyben a főhős éppen van.

A fordítók a nyelvek rendszerbeli és kulturális különbségei miatt kényszerülnek a körülírási módszerének alkalmazására, illetve bármiféle átalakításra. De vannak kutatók, akik a magyarázatot erre a „fordítás természetében” keresik:

A fordítónak „olyan gondolatokat kell nyelvi formába öntenie, melyeket nem ő gondolt el, s aki elgondolta, más gondolkodási stratégia szerint járta be a gondolatól a

nyelvi formáig vezető utat, mint ahogy ő tette volna, ha a saját gondolatait fogalmazza meg. Vagyis a fordító mindig rögzösebb úton jut el a gondolatól a nyelvi formáig, mint az eredeti szöveg írója. S ez a rögzösebb út nyilvánul meg abban, hogy a fordítás szövege hosszabb, több szót tartalmaz, mint az eredeti... a fordító hivatásos nyelvi közvetítő, akinek a legfontosabb célja, hogy létrejöjjön a megértés a két kommunikáló fél között, és ezért minden lehetséges eszközzel (magyarázatokkal, betoldásokkal, kiegészítésekkel) igyekszik elősegíteni, hogy a célnyelvi befogadó megértse a szöveget” (Klaudy 2007b: 164).

Összefoglaló

Zárásképp fontosnak tartom leszögezni, hogy megállapításaim szigorúan a vizsgált korpuszon alapulnak, és mivel ez a szépirodalmi mű első hat fejezetére korlátozódik, a fenti meglátások korlátozott érvényűek.

A vizsgálódás egyik fontos kérdése az volt, hogy a japán frazeologizmus mint kultúraspecifikus nyelvi közlési egység fordítható-e. Megállapítható, hogy igen, fordítható magyar nyelvre. Habár teljes ekvivalenciáról nem lehet szó, mivel egyetlenegy olyan frazeológiai párt sem találtam, amelyeknél egyforma kép szolgált volna a kifejezés alapjául, és a kifejezést alkotó szavak is egymás megfelelői volnának. Mindazonáltal jelentésbeli és értelmi ekvivalencia nagyobbára fölfedezhető. A fordító nem a szavakat, hanem a frazeológiai kifejezések szintaktikai értelmét ragadta meg, és azt próbálta meg visszaadni célnyelvi eszközökkel.

Elemzéseim során meggyőződhettem arról, hogy a fordítás szempontjából hányféle módon, milyen stratégiai eszközökkel „nyúlhatunk” a japán frazeológiai kifejezésekhez, emellett a példák rámutattak arra is, hogy a japán frazeológiai egységeket sok esetben nem a szótárakban megtalálható célnyelvi megfelelővel helyettesítjük, hanem a szöveg értelméhez igazított virtuális célnyelvi ekvivalenciával. Háromféle fordítói módszert detektáltam a japán frazeológia fordításánál.

Az első csoportba azok tartoztak, amelyeket a fordító a magyar nyelvben megtalálható frazeológiai kifejezéssel feleltetett meg. A második csoportban egyetlen szóval vagy szó szerkezettel, a harmadikban pedig körülírás módszerével adta vissza az állandósult kifejezéseket a fordító. E három csoport közül legtöbb példa a második módszerhez sorolható.

A példák szemléltették azt is, hogy az állandósult japán szókapcsolatok magyar nyelvre való átültetésénél a fordítói kompetencia legalapvetőbb feltételei mellett, mint amilyen a forrásnyelv és célnyelv komplex ismerete, a fordítónak a forráskultúráról is rendkívül alapos háttértudással kell rendelkeznie. Ennek szükségessége egyrészt abban mutatkozik meg, hogy a fordítónak a jelentésegységeket úgy kell megfeleltetnie, hogy azok megtartsák a japán kifejezésben rejlő kulturális, érzelmi és egyéb konnotációkat, másrészt pedig abban, hogy képes legyen kapcsolatot teremteni a két nyelv között. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy két különböző nyelv két különböző világot képvisel, ezért nem minden esetben képes a célnyelvi megfelelő teljes értékűen tükrözni a

forrásnyelvi kifejezés jelentésárnyalatait. Ez azt jelenti, hogy a fordítás során veszteségek keletkezhetnek.

A kezdő fordító rengeteg akadállyal szembesülve, nem ritkán lehetetlennek tűnő feladatok nyomasztó súlya alatt, egy-egy kiváló fordító munkájának vizsgálatával fölbecsülhetetlen értékű útmutatást kaphat. Vihar Judit fordítói munkájának elemzése kitűnő illusztrációja ennek a tapasztalatnak.

Dolgozatomat egy Fernando és Flavell-idézettel zárom (saját fordítás):

„A fordítás pontosságot igénylő munka. A nyelvi sajátosságok közül a frazeológiai kifejezések azok, amelyek leginkább megkövetelik, hogy a fordító ne csak pontos legyen, hanem különös érzékenységgel kezelje a nyelvi nüanszokat” (Mona, 1992).

Felhasznált irodalom:

- Akiyama, N., Akiyama, C. (1996): *Japanese Idioms*. New York: Barrons.
- Bárdosi V. (2003): *Magyar szólástár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- CD-rom Daijisen szótár
- Földes Cs. (1987): *Magyar-német-országi beszédfordulatok*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Hirako, Josio (1999): *Honjaku no genri*. Tokió: Taisukan Soten.
- Klaudy K. (1994): *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. (2007a): *Az asszimetria hipotézis*. Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 169–176.
- Klaudy K. (2007b): *Az explicitációs hipotézisről*. Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 155–167.
- Mona, B. (1992): *In Other Words. A Coursebook On Translation*. London and New York: Routledge.
- Nacume, Sz. 2003. *A Kölyök*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Nacume, Sz. 2002. *Boccsan*. Tokió: Kodansha.
- Szentváry-Lukács M., Albert S. (2006): Egy „fordíthatatlan” főnév és fordításai. *Fordítástudomány*, 8/2, 46–61.
- Vihar Judit: „Mindig azt fordítom a legszívesebben, amit épp csinálok” – beszélgetés Vihar Judit műfordítóval. Internetes interjú, 2009-01-03. http://eloszezon.freeblog.hu/tags/Vihar_Judit/ (2012-04-05)

